

JELITO (178) *sb n*

jelito (177), **lelito** (1); jelito : lelito *FalZioł* (112 : 1).

e oraz o jasne.

sg *N* jelito (37). ◇ *G* jelita (14). ◇ *A* jelito (13). ◇ *L* jelicie (1). ◇ *pl N* jelita (11), jelitowie (3) [tylko w znac. 5] *BielKron* (2), *SarnStat*. ◇ *G* jelit (30), jelitów (1) [tylko w znac. 5] *SarnStat*. ◇ *D* jelitóm (3) *SienLek* (2), *Oczko*, jelitam (1) *FalZioł*. ◇ *A* jelita (24). ◇ *I* jelity (2). ◇ *L* jelitách (37), jelici(e)ch (1); -(a)ch : -(e)ch *FalZioł* (31 : 1); -ách (3), -ach (1) -(a)ch (33); -ách *Murm*, *SienLek*, -ách : -ach *Oczko* (1 : 1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *anat. Przewód błoniasty u ssaków i ryb sięgający od żołądka do odbytu, ułożony w jamie brzusznej; poszczególne jego odcinki mają swoje osobne nazwy; intestinum Murm, Mymer¹, BartBydąg, Mącz, Cn; hilla Mącz (159) : Murm 55; Mymer¹ 22v; BartBydąg 76; Też wino w którym by były warzone ty iagody/ ielita czyści. FalZioł I 85b; iefth riba wielka/ na dwanaście łokci: iż iey maią dofyć cztery konie ciągnąć/ ielito iedno ma FalZioł IV 35a; O Chrobakoch y o gliftach w ielitach. FalZioł V 37v, I 96a, 109d, 128c (37); wyciągać wilgotność wodną z ielit pod żołądkiem leżących GlabGad Fv, E7; Mącz 104a, Też glan z ielit wieprzowych skrobány/ álbo z żołądká/ gdy go w chuftkę záwinie/ á ná ząb bolący przyłoży ciepło [...] wynidzie s niego bol z robakámi. SienLek 78, 95v; ielito wiatry rospárté/ błónká wboku zápalóná/ nád miaré ból wielki/ á śmierć potym przynieść może Oczko 13, 15; á Pipiná Xiążę poimawłzy rošproli mu brzuch/ y przywiązawłzy kizkę iedną do drzewá/ ták go długi wodzili wkoło/ áż się wżyfłkie ielitá obwiły/ y wynąrzyły. StryjKron 295; Calep 482a.*

W połączeniach szeregowych (7): Druga część albo poštać vriny: iefł pořzodek iey/ á tha vkazuie na żołądek/ wątrobę/ flezionę/ y na ielita wżyfłki. FalZioł V 7, I 29a, 35d; GlabGad D8; [wody ciepliczne leczą wszystkie acz dziwne choroby] wżákož bárzo częłto w piérśiach/ w wątrobie/ w żołądku/ w sledźionie/ w ielitach/ w nérkach/ w mořznach/ w niewieścích mieyfćách/ w ftáwach/ w członkach Oczko 25v, 19, 22v.

Połączenia w nazwach jednostek chorobowych (20): Murm 80; w ielitach rzezanie y darcie oddala. FalZioł + +2f; [przyczyny ciężkiego rodzenia] też dla owrzedzenia ielit matczynych. FalZioł V 17a; Naprzod Podbiał ziele w winie albo w wodzie wwarzone/ oddala bolenie ielit. FalZioł V 85; Wley zadkiem w człowieka thego/ kthori ma w ielitach kłocie/ á niechay tho w łobie dzierży czo może na dłużej FalZioł V 85v, I 31b, 44c, 94a, 99c, 111d (18); SienLek 100.

Fraza: lek. »jelito wychodzi« (3): Bubonocela, Wypukliná gdy komu yelito wychodzi w kroku. Mącz 27c, 104a, 106d.

Zestawienia: anat. »cienkie jelito« = hilla, intestinum tenue Calep [szyk 5 : 1] (6): W ielithach cienkich kłocie oddala. FalZioł + +2d, I 31b, 42b, 51a, 54a; Calep 482a.

anat. »czcze jelito« = część jelita cienkiego; intestinum ieium Mącz (1): Ieium intestinum est, Czcze yelito przes które pokarm přętko przechodzy. Mącz 164d.

anat. »długie jelito« = jelito biodrowe (1): Ileos, Długie yelito Mącz 165a.

anat. »jelito wielkie« = dalsza część jelita grubego, tzw. okrężnica (1): Colon – Ielite wielkie pod żołątkiem leżące, przywią zane nerce prawey. Calep 217a.

anat. »jelito, na którym żołądek wisi« = *okrężnica poprzeczna, poprzecznicza (colon transversum)*
(1): Czałem to przychodzi z zarażenia członków bliższych około łęrcza, gdy z czełufci żołądkowych albo z onego ielitha na kthorym żołądek wiłfi wychodzi para iadowita członki takowe zarażaiącza *GlabGad* E 4v.

Szeregi: »jelita a kiszki« (1): Pothym ná nię ielit á plugáwych kiłzek náwieszano/ á płucá iey plugáwe ná głowę włożono/ thákze ią potym po vlicach wodzono *RejZwierc* 33v.

»trzewia albo jelita« (4): *FalZioł* + +2f; TRzewam też álbo ielitom niekiedy rády potrzebá/ gdy w nich nie iáki bol álbo wrzod pánuie *SienLek* 100, 100, Ttt2.

»żołądek, (i, albo) jelita; żołądek z jelyty« [*szyk* 12 : 3] (14; 1): Mąka łtych gorzkich Lupinow zmiefzana z miodem/ ieft dobra ku iedzeniu tym ktorzy gliłthy maią w żołądku albo w ielitach *FalZioł* III 18a, I 20a, 59d, 61c, 110c, 116a (11); *GlabGad* Dv; Siedm też członków w ktorich żywoth zależy człowieczy. Głowa/ płucza/ łercze/ wątroby/ żąładek z ielity/ á dwie nercze. *KłosAlg* A3v; *BielKron* 296v; *SienLek* 100v.

»żywot, (albo) jelita« (3): A gdyby żywot bolał albo ielita tedy dijalteą pomazuy/ vznałz pomocz wielką. *FalZioł* I 135b, I 51a, V 50.

a. *Kiszka stolcowa, odbytnica; rectum intestinum Mącz* (44) : Też gdi komu ielitho puchnie w łtolczu/ pomazuy thym łokiem ciepło vznałz pomocz. *FalZioł* I 89a, I 3a, 8a, 12c, 89a, 106d (18); Longano – apud Apicium, Ielito przez które żołądek gnoy wyrzuca. *Mącz* 197a, 63a, 348c.

Fraza: »jelito wychodzi (a. wynidzie); wyszłe jelito, wychodzenie (a. wyszcie) jelita« (11; 4 : 2) (17): Vwarz ty rzeczy przetłukłłzy w wodzie/ á tą wodą omyway/ albo maczay ielito wyłzłe z niewiałty *FalZioł* V 29; Na wychodzenie ielita z zadku. *FalZioł* V 92v, I 13d, 89a, 94a, 116a, 136c (17).

Zestawienia: anat. »jelito, ktore prostym zową« (1): Takiełz gdy ielito: ktore prołtym zową/ albo wrzodmi albo bieżączką bywa nagabane *FalZioł* V 29v.

anat. »jelito zadnie, wychodowe, zadowe« = *aluus, extalis, via purgandi alui Mącz; odbytnica* [*szyk* 3 : 1] (2 : 1 : 1): Też na gliłty/ albo na włzelkie chrobaki/ ktore leżą nie daleko ielitha wychodowego. *FalZioł* V 44, V 29; Aluus Yelito zádowe/ którym plugawoóci wychodzą. *Mącz* 7b, 112a.

Szereg: »stolec to jest jelita koniec« (1): Zbytnie płynienie Emoroid załtanawia gdy kto łobie łtolec/ tho ieft ielita koniecz będzie omywał tą wodką *FalZioł* II 4c.

b. *Początek jelita grubego, położonego w prawym dole biodrowym, noszącego nazwę jelita ślepego lub kątnicy* (6) : Caecum intestinum a medicis vocatur, Niektore yelito/ ktore yednę dziurę w łobie ma/ To yeft/ Nie przechodzi ná drugą łtronę/ co w nie wnidzie tamże zołtawia. *Mącz* 29d.

Zestawienie: anat. »kątnie jelito« = *jelito ślepe, caecum intestinum* (5): *Murm* 56; *BartBydg* 102; A gdy w kątnym ielićie bol/ Dzierlatki pieczone ieść/ ktemu dobrze łłużą. *SienLek* 100v, 95v, 100v.

2. *Przelyk* (1) : Stomachus, Włafnie yeft/ gardziel/ dróga álbo yelito przez które potráwá do żołądká wchodzi. *Mącz* 420a.

3. *Cała zawartość jamy brzusznej, wewnętrzności; ilia, ile, viscus BartBydg, Mącz; intestina BartBydg* [*w tym: pl* (11)] (11) : intestina, fflaky, yelyta *BartBydg* 76, 171b; Bacząc to Atila radził łie o zwycięłtwo wiełczków czo przez bydlęce ielita wrożyli. *MiechGlab* 53; y rozdziela członki [*baranka ofiarnego*]/

głowę y wślythko co ielth przy wątrobie [...] á ielitá [*intestina*] y nogi wypłocą w wodzie. *Leop Lev* 1/13, *Lev* 1/9, 8/21; Loktek ielzdząc po boyfku vyrzał Floriana Szarego/ kthory był we troię przekłoty śpiły/ á on tkał w lię ielitá *BielKron* 373, 261; Ilia, Ielitá/ fláki/ ea quae in hominibus et in ovibus lactes dicuntur. *Mqcz* 165a; Viscus, Wfzelákie wnętrzne mięfo miedzi skórą á miedzi kościámi/ też wnętrzności/ to yeft/ yelitá. *Mqcz* 499c, 165a.

4. *Kielbasa, rodzaj wędliny* (2) : Apexabo – Iątrnica, ielito krwią napelpione [!]. *Calep* 80a; Farcimen – Ielito, kielbaffa. *Calep* 408b.

5. *Nazwa herbu szlacheckiego [w pl]* (5) : [Król Łokietek Floryjana Szarego] ielity miánowawfzy darował/ odrzuciwfzy pierwśzy koźie rogi. *BielKron* 373, 373 *marg*, Llll4v; ták z potomftwá iego *masculini fexus*, iáko [...] z dáfzych osób domu iego y z herbu Ielitów/ tych/ z którychby przodkami przedtym przodkowie iego dział mieli. *SarnStat* 1048, 991.

Synonimy: 1. *flak, kielbaśnica, kiszka*; a. *stolec*; 2. *gardziel*; 3. *flaki, trzewa, wnętrzności*; 4. *jątrznica, kielbasa, kiszka*.